UO'K: 373.3:37.015.3

AKMEOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING O'Z-O'ZINI BAHOLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Abduganiyeva Maftuna Nodir qizi[1]
[1]*Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi*
Al-Xorazmiy xalqaro iqtidorli bolalar xususiy maktabi
E-mail: abduganiyevamaftuna24@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini akmeologik yondashuv asosida rivojlantirish masalasi yoritilgan. Akmeologiyaning shaxsiy cho'qqi, o'z-o'zini rivojlantirish va refleksiya tamoyillari boshlang'ich ta'lim sharoitiga moslashtirilgan. O'z-o'zini baholash ko'nikmasining tarkibiy qismlari va daraja ko'rsatkichlari aniqlangan. Olti bosqichli "o'z-o'zini baholash sikli" modeli va uni amalga oshirish usullari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: akmeologiya, akmeologik yondashuv, o'z-o'zini baholash, refleksiya, boshlang'ich ta'lim, formativ baholash.

Аннотация. В статье рассматривается развитие навыков самооценки младших школьников на основе акмеологического подхода. Принципы акмеологии адаптированы к условиям начального образования, определены компоненты и уровни навыка самооценки, предложена шестиэтапная модель «цикла самооценки» и приёмы её реализации.

Ключевые слова: акмеология, акмеологический подход, самооценка, рефлексия, начальное образование, формирующее оценивание.

Abstract. The article examines the development of primary school pupils' self-assessment skills based on the acmeological approach. Acmeological principles are adapted to primary education, the components and levels of self-assessment skills are defined, and a six-stage "self-assessment cycle" model with practical techniques is proposed.

Keywords: acmeology, acmeological approach, self-assessment, reflection, primary education, formative assessment.

1. Kirish

O'z-o'zini baholash o'quv faoliyatini mustaqil boshqarishning asosiy tarkibiy qismidir. B. Zimmerman o'zini o'zi boshqaradigan ta'lim modelida o'z-o'zini baholashni maqsad qo'yish va nazorat bilan bir qatorda markaziy jarayon sifatida ko'rsatgan [10]. E. Panadero va hammualliflarning meta-tahlili o'z-o'zini baholash o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarishi va o'z kuchiga ishonchini sezilarli oshirishini ko'rsatdi [8]. P. Blek va D. Uiliam formativ baholash, xususan o'quvchining o'z ishini baholashi, o'zlashtirishni oshirishini asoslagan [2].

Boshlang‘ich maktab yoshida o‘z-o‘zini baholash endi shakllanadi va ko‘pincha adekvat bo‘lmaydi. Bola yo o‘zini ortiqcha yuqori baholaydi, yoki o‘qituvchi bahosiga to‘liq tayanib, o‘z fikriga ega bo‘lmaydi. G.A. Sukerman ta’kidlaganidek, faqat o‘qituvchi tomonidan qo‘yiladigan baho bolani tashqi nazoratga bog‘lab qo‘yadi [9].

Akmeologiya inson rivojining eng yuqori nuqtasi — “akme”ga erishish qonuniyatlarini o‘rganadi [4, 6]. Akmeologik yondashuv har bir o‘quvchining o‘z shaxsiy cho‘qqisi borligini va unga o‘z-o‘zini anglash orqali erishilishini ta’kidlaydi. Shu ma’noda o‘z-o‘zini baholash akme sari harakatning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Biroq boshlang‘ich ta’limda akmeologik yondashuv asosida o‘z-o‘zini baholashni rivojlantirish yetarli o‘rganilmagan.

Tadqiqot maqsadi — akmeologik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish modelini ishlab chiqish va uning amaliy usullarini asoslash.

2. Metodlar

Tadqiqotda nazariy tahlil, modellashtirish, pedagogik kuzatuv, suhbat va tajriba-sinov metodlari qo‘llandi. O‘z-o‘zini baholash quyidagi vositalar bilan tashxis qilindi:

- *Dembo–Rubinshteyn metodikasi* (A.M. Prixojan modifikatsiyasi) [7] — o‘z-o‘zini baholash darajasi va adekvatligini aniqlash;
- *“Sehrli chizg‘ich”* (G.A. Sukerman) — o‘quvchi va o‘qituvchi baholarining mos kelishini o‘lchash [9];
- *refleksiya kuzatuv xaritasi* — o‘quvchining o‘z xatosini topish va asoslash ko‘nikmasini baholash.

O‘quvchi va o‘qituvchi baholari orasidagi moslik koeffitsiyenti quyidagicha hisoblandi:

$$K_m = \frac{n_{\text{mos}}}{n_{\text{umumiy}}} \cdot 100\%,$$

bu yerda n_{mos} — o‘quvchi va o‘qituvchi baholari mos kelgan topshiriqlar soni, n_{umumiy} — baholangan topshiriqlar umumiy soni. $K_m \geq 70\%$ bo‘lsa, o‘z-o‘zini baholash adekvat deb hisoblanadi.

Tajriba-sinov ishlari Al-Xorazmiy xalqaro iqtidorli bolalar xususiy maktabining 2–3-sinf o‘quvchilari bilan tajriba (TG) va nazorat (NG) guruhlarida rejalashtirildi.

3. Natijalar

O‘z-o‘zini baholash ko‘nikmasining tarkibi

Nazariy tahlil asosida o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmasining to‘rt tarkibiy qismi ajratildi (1-jadval).

1-jadval

O‘z-o‘zini baholash ko‘nikmasining tarkibiy qismlari va ko‘rsatkichlari

Tarkibiy qism	Mazmuni	Ko‘rsatkichlar
Mezonli	Baholash mezonlarini tushunish va qo‘llash	Mezonni o‘z so‘zi bilan tushuntira oladi
Nazorat-baholash	Natijani namuna bilan solishtirish	Ishini mezonga qarab baholaydi, K_m koeffitsiyenti
Refleksiv	Muvaffaqiyat va xato sabablarini tahlil qilish	“Nima uchun?” savoliga asosli javob beradi
Akmeologik (rivojlantiruvchi)	O‘z o‘sishini ko‘rish va keyingi maqsadni qo‘yish	O‘zining oldingi natijasi bilan solishtiradi, yangi maqsad belgilaydi

To‘rtinchi, akmeologik qism ushbu yondashuvning o‘ziga xosligini ifodalaydi: o‘quvchi o‘zini sinfdoshlari bilan emas, balki o‘zining kechagi natijasi bilan solishtiradi.

Akmeologik tamoyillarning boshlang‘ich ta’limda qo‘llanishi

Akmeologiyaning asosiy tamoyillari [4, 5] boshlang‘ich sinf sharoitiga moslashtirildi (2-jadval).

2-jadval

Akmeologik tamoyillar va ularni amalga oshirish usullari

Tamoyil	Boshlang‘ich sinfdagi mazmuni	Amaliy usul
Shaxsiy cho‘qqi (akme)	Har bir bola o‘z darajasiga ko‘ra rivojlanadi	“Mening o‘sish zinapoyam” varag‘i
O‘z-o‘zini rivojlantirish	O‘quvchi o‘z maqsadini o‘zi qo‘yadi	“Bugun men … ni o‘rganaman” kartochkasi
Refleksivlik	Faoliyat natijasini anglash	“Ikki yulduz va bitta tilak” usuli
Sub’ekt faolligi	Baholash mezonlarini birga tuzish	Sinf bilan birga rubrika ishlab chiqish
Muvaffaqiyatga yo‘naltirilganlik	Yutuqni ko‘rish va qadrlash	“Svetofor”, “Sehrli chizg‘ich”, portfolio

O‘z-o‘zini baholash sikli modeli

Ishlab chiqilgan model olti bosqichdan iborat yopiq sikl ko‘rinishiga ega (1-rasm).

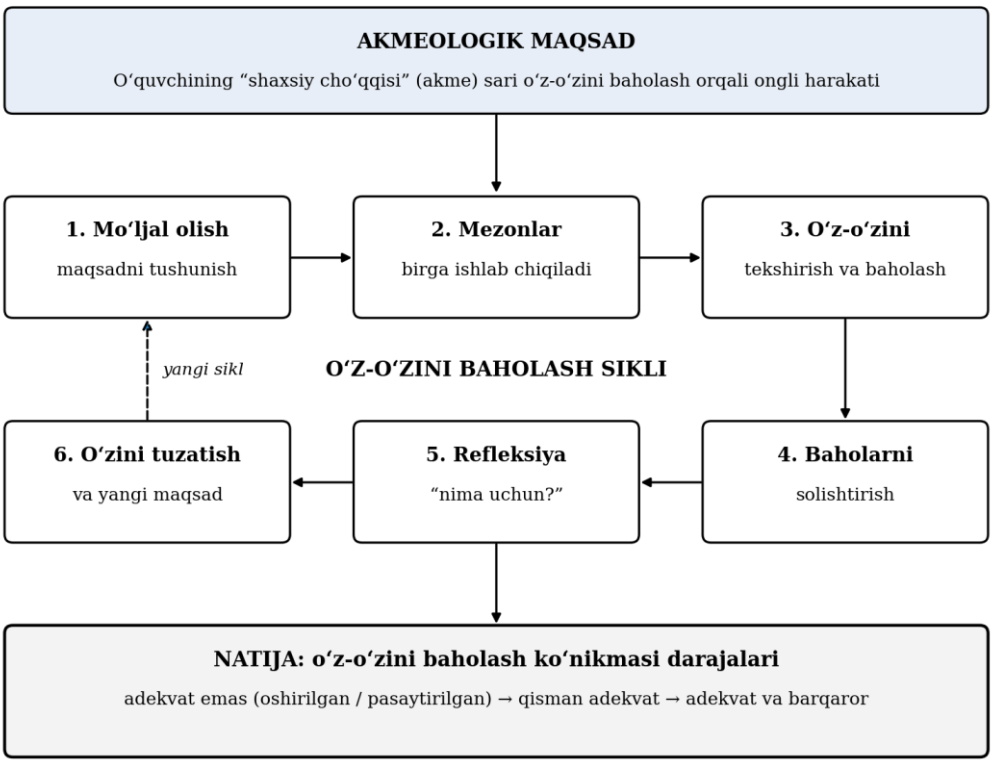

1-rasm. Akmeologik yondashuv asosida o'z-o'zini baholash ko'nikmasini rivojlantirish modeli

Birinchi bosqichda o'quvchi dars maqsadini tushunadi va o'z mo'ljalini belgilaydi. Ikkinchi bosqichda baholash mezonlari o'qituvchi bilan birgalikda ishlab chiqiladi. Uchinchi bosqichda o'quvchi ishini mezonlar asosida mustaqil tekshiradi va "Sehrli chizg'ich" yordamida baholaydi. To'rtinchi bosqichda o'quvchi va o'qituvchi baholari solishtiriladi. Beshinchi bosqichda farq sabablari muhokama qilinadi. Oltinchi bosqichda o'quvchi xatosini tuzatadi va keyingi maqsadni qo'yadi. Shundan so'ng sikl yangi, yuqoriroq darajada takrorlanadi. Bu akmeologik g'oyani — cho'qqi sari bosqichma-bosqich ko'tarilishni ifodalaydi.

Tajriba-sinov ishlarini tashkil etish

Modelning samaradorligi tajriba (TG) va nazorat (NG) guruhlarida uch bosqichda tekshiriladi (3-jadval).

3-jadval

Tajriba-sinov ishlarining bosqichlari

Bosqich	Muddati	Mazmuni	Tashxis vositalari
Aniqlovchi	O'quv yili boshi	O'z-o'zini baholash darajasi va adekvatligini aniqlash	Dembo–Rubinshteyn metodikasi, "Sehrli chizg'ich"

Bosqich	Muddati	Mazmuni	Tashxis vositalari
Shakllantiruvchi	1–4-choraklar	TG da "o'z-o'zini baholash sikli"ni har bir darsda 5–7 daqiqa davomida qo'llash	K_m koeffitsiyentini har chorakda hisoblash, portfolio
Nazorat	O'quv yili oxiri	Yakuniy tashxis, TG va NG natijalarini solishtirish	Takroriy tashxis, χ^2 mezoni

Samaradorlik mezoni sifatida $K_m \geq 70\%$ bo'lgan, ya'ni o'zini adekvat baholaydigan o'quvchilar ulushining o'zgarishi olinadi. Tadqiqot gipotezasiga ko'ra, tajriba guruhida bu ulush nazorat guruhiga nisbatan statistik ahamiyatli oshadi. Shuningdek, oshirilgan va pasaytirilgan baholash holatlari kamayadi.

4. Muhokama

Nazariy tahlil akmeologik yondashuvning o'z-o'zini baholashni rivojlantirishdagi afzalliklarini ko'rsatadi. An'anaviy yondashuvda o'quvchi baholash ob'ekti bo'lib qoladi. Akmeologik yondashuvda esa u baholash sub'ektiga aylanadi: mezonlarni tuzishda qatnashadi va o'z o'sishini kuzatadi.

Modelning muhim jihati — o'quvchi va o'qituvchi baholarini solishtirish bosqichi. Bu bosqich Dj. Xetti va H. Timperli ta'kidlagan uch savolga javob beradi: "Men qayerga boryapman?", "Qanday boryapman?" va "Keyin nima qilaman?" [3]. Shu tariqa baho jazolash vositasi emas, balki rivojlanish uchun teskari aloqa vositasiga aylanadi.

H. Andrade va A. Valtcheva o'z-o'zini baholash aniq mezonlar va namunalar mavjud bo'lgandagina samarali bo'lishini ko'rsatgan [1]. Shuning uchun modelda mezonlarni birga ishlab chiqish alohida bosqich sifatida ajratilgan.

Boshlang'ich sinfda o'z-o'zini baholashni rivojlantirishda ehtiyotkorlik talab etiladi. O'zini past baholaydigan bolalarda muvaffaqiyatsizlik qo'rquvi kuchayishi mumkin. Shu sababli modelda solishtirish sinfdoshlar bilan emas, balki o'quvchining o'z oldingi natijasi bilan amalga oshiriladi.

5. Xulosa

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, akmeologik yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchisini baholash ob'ektidan baholash sub'ektiga aylantiradi. Natijada o'z-o'zini baholash nazorat vositasi bo'lmay qoladi va shaxsiy rivojlanish vositasiga aylanadi. Nazariy tahlil asosida o'z-o'zini baholash ko'nikmasining to'rt tarkibiy qismi va ularning ko'rsatkichlari aniqlandi: mezonli, nazorat-baholash, refleksiv va akmeologik. Shu asosda olti bosqichli "o'z-o'zini baholash sikli" modeli ishlab chiqildi. Uning bosqichlari quyidagilar: mo'ljal olish, mezonlarni birgalikda tuzish, o'z-o'zini tekshirish, baholarni solishtirish, refleksiya va o'zini tuzatish. Har bir sikl yangi, yuqoriroq darajada takrorlanadi va o'quvchini o'z shaxsiy cho'qqisi sari bosqichma-bosqich olib boradi. Modelni amaliyotda qo'llash uchun "Sehrli chizg'ich", "Ikki yulduz va bitta tilak", "Svetofor", "Mening o'sish zinapoyam" usullari hamda o'quvchi portfoliosi tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Andrade H., Valtcheva A. Promoting learning and achievement through self-assessment // Theory Into Practice. — 2009. — Vol. 48, No. 1. — P. 12–19.
2. Black P., Wiliam D. Assessment and classroom learning // Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. — 1998. — Vol. 5, No. 1. — P. 7–74.
3. Hattie J., Timperley H. The power of feedback // Review of Educational Research. — 2007. — Vol. 77, No. 1. — P. 81–112.
4. Деркач А.А., Зазыкин В.Г. Акмеология. — СПб.: Питер, 2003. — 256 с.
5. Бодалёв А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения. — М.: Флинта, 1998. — 168 с.
6. Кузьмина Н.В. Предмет акмеологии. — СПб.: Политехника, 2002. — 189 с.
7. Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика. — М.: МПСИ, 2000. — 304 с.
8. Panadero E., Jonsson A., Botella J. Effects of self-assessment on self-regulated learning and self-efficacy: Four meta-analyses // Educational Research Review. — 2017. — Vol. 22. — P. 74–98.
9. Цукерман Г.А. Оценка без отметки. — Рига: ПЦ «Эксперимент», 1999. — 136 с.
10. Zimmerman B.J. Attaining self-regulation: A social cognitive perspective // Handbook of Self-Regulation / Eds. M. Boekaerts, P.R. Pintrich, M. Zeidner. — San Diego: Academic Press, 2000. — P. 13–39.